

Rzeczywistość od rzeczy

Serial paradokumentalny
w świetle genologii lingwistycznej

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3590

Alicja Bronder

Rzeczywistość od rzeczy

Serial paradokumentalny
w świetle genologii lingwistycznej

Redaktor serii: Językoznawstwo Polonistyczne
Bożena Witosz

Recenzent
Ewa Szkudlarek-Śmiechowicz

[...] a przecież teraz jest moda na czasu ślady to nie jest właściwie nasze życie, to są nasze zdjęcia naszej bezna-
dziei fotograficznie, zespół kompulsyjno-obsesyjny suszenia
śmieci suszenia starych kwiatów, nic się nie dzieje, ale
kamera start, my skamerujemy was a wy skamerujecie,
jak my kamerujemy was, jak stoimy i nic do siebie nie
mówimy ale to nie szkodzi, bo to my nic nie mówimy
to nic nie mówią elity wiesz jak jest?

Dorota Masłowska *Paw królowej*

Wprowadzenie

„TVN. Wszędzie” (wiosna 2014), „TVN. Coś więcej” (wiosna 2015). Wymienione hasła przewodnie ramówek jednej z wiodących stacji telewizyjnych w Polsce dobrze oddają specyfikę współczesnej telewizji. Medium to tylko pozornie wycofuje się ze sfery publicznej na rzecz internetowej działalności – w rzeczywistości zajmuje ważne, choć niezauważalne miejsce we wspólnocie komunikacyjnej. Owa niewidoczność wyraża się w uczestnictwie w codzienności odbiorców, na które nie zwraca się większej uwagi, zagłuszając włączonymi odbiornikami ciszę, dzięki czemu otwierają się przed telewizją praktycznie nieograniczone możliwości oddziaływania na nieświadomych widzów. Tak znaczny potencjał perswazyjny telewizji przejawia się w wytworach medium, które, realizując funkcje ludyczne, a również dydaktyczne czy moralizatorskie, wychodzą naprzeciw potrzebom odbiorców.

Przykładem takiej działalności telewizji okazuje się serial paradokumentalny – jego fenomen przejawia się w prezentowaniu życia tzw. zwyczajnych ludzi, powszechnie uznawanego za blahe, nieatrakcyjne, które wbrew przewidywaniom okazuje się intrygująco popularne i doceniane przez odbiorców. Jednocześnie teksty te wydają się „mówić od rzeczy” o rzeczywistości – przedstawiać ją w zniekształceniu, ukazując losy postaci stypizowanych, jednowymiarowych, oraz prezentować świat, w którym finalnie panują porządek i harmonia, a wszelkie problemy

zawsze osiągają szczęśliwe zakończenie. Zrozumienie gatunku z powodzeniem mogą przynieść analizy w nurcie genologii lingwistycznej. Temu zagadnieniu poświęcono prezentowaną monografię – przedstawione badania skupiają się na wyznaczeniu wzorca gatunkowego serialu paradokumentalnego oraz jego znaczenia dla wspólnoty komunikacyjnej.

Serial paradokumentalny wykazuje niemal rygorystyczne ustrukturyzowanie, dzięki czemu możliwe staje się wyznaczenie powtarzalnych i konstytuujących całość cech gatunkowych. Niniejsza praca skupia się na zagadnieniu wzorca gatunkowego serialu paradokumentalnego. Pierwszy rozdział prezentuje materiał badawczy, w którego zakres wchodzi popularne seriale paradokumentalne, emitowane przez wiodące na polskim rynku komercyjne stacje telewizyjne. Kolejne trzy rozdziały o charakterze teoretycznym są poświęcone metodologii przydatnej w prowadzonych badaniach: tekstologii, w tym rozważaniu nad statusem ontologicznym tekstów kultury (audiowizualnych) i polisemiotycznością komunikatów, oczywiście genologii lingwistycznej, której towarzyszy genologia filmowa i medialna, oraz kontekstowi telewizji, w tym problemowi prezentowania rzeczywistości w medium, dyskursowi telewizyjnemu i intrygującej kwestii voyeuryzmu telewizyjnego.

Prymarnym celem badawczym pracy staje się propozycja wzorca gatunkowego serialu paradokumentalnego – cztery kolejne rozdziały o charakterze analitycznym prezentują jego elementy podzielone według aspektów: strukturalnego, kognitywnego, stylistycznego i pragmatycznego. Wskazanie cech uzupełnia ich interpretacja w holistycznym odniesieniu do gatunku oraz ukazanie funkcjonowania typu tekstu w przestrzeni komunikacyjnej. Z uwagi na wymogi edycyjne w niniejszej publikacji pominięto szczegółową ilustrację materiałową, a same rozważania, ze względu na konieczność zwięzłego zaprezentowania całości wzorca gatunkowego, cechuje skrótowość i dążenie do uogólnienia,

co jednak nie wpływa na zaproponowane w toku analiz wnioski. Rozważania zamyka podsumowanie, zbierające najważniejsze wyniki badań, odnotowane obserwacje i postawione tezy. Prezentowana monografia opiera się na analizach poczynionych w ramach pracy dyplomowej, powstałej pod kierunkiem dr. hab. prof. US Artura Rejtera, będącej podstawą egzaminu magisterskiego, przeprowadzonego na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach w 2015 roku.

Alicja Bronder

Irreal reality
A quasi-documentary series
in the light of linguistic genology

Summary

The present monograph entitled *Irreal reality. A quasi-documentary series in the light of linguistic genology* offers a holistic analysis of the title television text, which has lately gained more and more popularity in media discourse. The work constitutes the first in Polish scholarship comprehensive discussion of a quasi-documentary series treated as a genre, taking into account its features at each discourse level: structural, cognitive, stylistic, and pragmatic. In the conducted analyses, the polysemiotic context, vital for the observation of multimedia texts, as well as the relation between the codes belonging to different semiospheres have been taken into consideration. The perspective outlined in this way has allowed for the use of linguistic tools (textological and genological) in the observations of complex messages, not just verbal ones, which frequently escape monodisciplinary research attempts.

The study is divided into two parts, theoretical and empirical. The former presents research tools that are applicable to audiovisual text analyses, and therefore to a quasi-documentary series: the theory of text, including the problem of the polysemiotics of text, linguistic and film/media genology, television discourse, an intriguing phenomenon of television voyeurism, as well as the issues concerning language in TV. Furthermore, on the basis of available publications related to, inter alia, the field of cultural and media studies, the problems with defining quasi-documentary series itself have been surveyed, and data subjected to investigation within the conducted research have been presented.

The second part of the monograph is constituted by practical chapters, containing the results of the analyses of the genre of a quasi-documentary series. Four of the chapters subsequently demonstrate

genre aspects: structural, cognitive, stylistic, and pragmatic, and also in detail discuss each feature and indicate functions performed by them in the standard genre. The considerations have been additionally illustrated with extensive research data, which has allowed for the portrayal of the problems analysed and their more complete presentation. The empirical part concludes with an extensive chapter summarizing the analyses, gathering the most important conclusions drawn from the studies performed. The whole work is wrapped up with the final concluding chapter.

The present monograph is aimed both at linguists focusing on genologic problems, as well as at media experts, sociologists, and culture experts, and also at persons interested in pop culture and its influence on receivers. The author expresses the hope that the presented research results will become an inspiration for more careful observations of mass culture texts, which, despite appearing to be unreal sometimes, nevertheless constitute a substantial means of observing the mentality and condition of a speech community, which is formed by each of us.

Alicja Bronder

Unsinnige Wirklichkeit Die Pseudo-Doku nach linguistischer Genologie

Zusammenfassung

Die Monografie *Unsinnige Wirklichkeit. Die Pseudo-Doku nach linguistischer Genologie* präsentiert holistische Analyse des Fernsehtextes, der sich in den letzten Jahren im medialen Diskurs immer größerer Beliebtheit erfreut. Auf dem Gebiet der polnischen humanistischen Forschungen ist diese Arbeit die erste ganzheitliche Schilderung der Pseudo-Doku als eines Gattungsmusters und deren Eigenschaften auf struktureller, kognitiver, stilistischer und pragmatischer Gattungsebene. In den Analysen berücksichtigte man die für die Betrachtung der multimedialen Texte relevanten: Polysemie und Wechselbeziehung zwischen den, verschiedenen Semiosphären angehörenden Kodes. Solch eine Perspektive ermöglicht die Anwendung des linguistischen (textwissenschaftlichen und genologischen) Instrumentariums, wenn man eine komplexe, und nicht nur verbale, der monodisziplinären Betrachtungsweise oft nicht unterliegende Mitteilung erforschen will.

Die Monografie besteht aus zwei Teilen: dem theoretischen und dem empirischen. Der erste von ihnen handelt über die bei der Analyse der audiovisuellen Texte, also auch der Pseudo-Doku, brauchbaren Forschungsmittel: Texttheorie mit Textpolysemie, linguistische und mediale Genologie (Filmgenologie), Fernsehdiskurs, interessantes Phänomen des Fernsehvoyeurismus und die mit Fernsehsprache verbundenen Fragen. Anhand der vorhandenen kulturwissenschaftlichen und medienwissenschaftlichen Publikationen werden hier auch die das Definieren der Pseudo-Doku angehenden Probleme und das zu untersuchende Forschungsmaterial erörtert.

Den zweiten Teil der Monografie bilden die die Ergebnisse der praktischen Forschungen über die Gattung – Pseudo-Doku

beinhaltenden Kapitel. Vier von ihnen schildern der Reihe nach folgende Gattungsaspekte: den strukturellen, kognitiven, stilistischen und pragmatischen Aspekt; hier werden auch die einzelnen Eigenschaften und deren Funktionen im Gattungsmuster ausführlich besprochen. Diese Erwägungen werden zusätzlich an Hand des reichen Forschungsmaterials veranschaulicht, was ermöglichte, die zu untersuchten Fragen noch besser darzustellen. Der empirische Teil endet mit einem zusammenfassenden Kapitel mit wichtigsten Schlussfolgerungen und einer Beendigung.

Die vorliegende Monografie ist sowohl an die sich mit genealogischer Problematik befassenden Linguisten als auch an Medienwissenschaftler, Soziologen, Kulturwissenschaftler und die für Popkultur und deren Einfluss auf Rezipienten Interesse habenden Personen gerichtet. Die Verfasserin hofft, die hier angegebenen Forschungsergebnisse werden eine Inspirationsquelle für weitere Untersuchung der Texte aus dem Bereich der Massenkultur, die obwohl oft auch „Unsinn reden“, doch ein wichtiges Mittel zur Erforschung der Mentalität und des Zustandes der von uns allen gebildeten Kommunikationsgemeinschaft darstellen.

Spis treści

Wprowadzenie	7
(Para)serial, (para)dokument? Charakterystyka materiału badawczego	11
Problemy z definicją serialu paradokumentalnego	11
Charakterystyka materiału badawczego	16
Tekst w świetle lingwistyki	21
Ontologia tekstu	22
Definiowanie tekstu	22
Granice tekstu – kwestia polisemiotyczności	25
Definiowanie tekstu audiowizualnego	31
Gatunek w świetle lingwistyki	35
Genologia lingwistyczna	35
Definicja i komponenty gatunku	35
Cechy gatunku	38
Instrumentarium genologii lingwistycznej	40
Genologia filmowa, genologia telewizyjna – gatunek w świetle medioznawstwa	41
Telewizja w świetle lingwistyki	49
Rzeczywistość (w) telewizji	51
Język (w) telewizji, dyskurs (w) telewizji	55
Człowiek (w) telewizji	58
Ukryta prawda serialu paradokumentalnego	63

Poziom strukturalny serialu paradokumentalnego	65
Cechy obligatoryjne	68
Tytuł serialu paradokumentalnego	68
Objętość tekstu	69
Stała rama tekstowa	70
Czołówka	70
Napisy	73
Wypowiedane komentarze narratorskie	74
Sceny ukazujące działania bohaterów	79
Autokomentarze	81
Motyw serialu	84
Logo stacji telewizyjnej	84
Logo serialu paradokumentalnego	84
Ramka tekstowa	85
Informacja o fikcyjności treści pokazywanych w serialu	88
Cechy fakultatywne	90
Liczba prezentowanych wątków fabularnych	90
Zapowiedzi	90
Efekty wizualne – specyficzne typy obrazowania	91
Elementy epizodyczne	92
Tytuł odcinka	92
Informacja o rzekomej prawdziwości przekazywanych treści	93
Specjalne efekty wizualne	94
Specjalne efekty audialne	95
Okolicznościowe komunikaty werbalne	96
Poziom kognitywny serialu paradokumentalnego	99
Sposób organizacji tekstu	100
Organizacja tekstu wokół przestrzeni	100
Organizacja tekstu wokół historii	104
Kształt fabuły	107
Liczba wątków fabularnych	107
Schemat fabularny	109
Główne wątki fabularne	111
Konflikt w rodzinie	113
Problemy natury seksualnej	116
Kwestie finansowe	117

Kwestie społeczne i popełniane przestępstwa . . .	118
Wybrane przypadki fabularne	120
Determinizm losu przełamany działaniem jednej osoby	120
Seks	121
Kłótnia	122
Walka bezsilności z determinacją	122
Destruktywność świata przedstawionego	123
Obecność ekipy telewizyjnej	124
Bohaterowie	127
Liczba bohaterów	127
Dane osobowe i cechy postaci	128
Imię i nazwisko	128
Wiek	129
Płeć kulturowa	131
Zawód i status społeczny	132
Wygląd postaci	133
Wybrane aspekty postaci	134
Czarny charakter i doradca	134
Eksperci i zawodowcy	136
Kondycja serialowej rodziny	136
Czas i miejsce akcji	137
Czas akcji	137
Miejsce akcji	139
Fikcja czy rzeczywistość?	140
Poziom stylistyczny serialu paradokmentalnego	143
Żywiół potoczności	144
Styl narracji	145
Narracja mówiona	146
Narracja pisana	149
Styl wypowiedzi bohaterów	153
Główni bohaterowie	153
Eksperci	158
Inne aspekty poziomu stylistycznego	159
<i>Homo vulgaris</i>	159
Ośmieszanie mową	160
Przyczyny potoczności	162

Poziom pragmatyczny serialu paradokumentalnego	165
Nadawca nieznanym, adresat nieznanym	166
Relacja nadawczo-odbiorcza	167
Poziom mikro	167
Poziom makro	170
Funkcje serialu paradokumentalnego	171
Habitat serialu paradokumentalnego	174
Produkt: serial paradokumentalny	174
Podglądactwo serialu paradokumentalnego	177
<i>Pararealizm</i>	178
Trudne sprawy serialu paradokumentalnego. Wnioski	183
Cechy wzorca gatunkowego serialu paradokumentalnego	184
Cechy obligatoryjne	184
Cechy fakultatywne	186
Cechy epizodyczne	187
Podział materiału badawczego	188
Serial paradokumentalny we wspólnocie komunikacyjnej.	190
Rozrywkowość serialu paradokumentalnego	191
Potencjał poznawczy serialu paradokumentalnego	192
Podglądactwo (nie)rzeczywistego świata serialu para-	
dokumentalnego	192
Zakończenie	195
Bibliografia	197
Literatura podmiotowa	197
Literatura przedmiotowa	197
Netografia	201
Indeks osobowy	203
Summary	205
Zusammenfassung	207

Redaktor Małgorzata Pogłódek
Projektant okładki Magdalena Starzyk
Redaktor techniczny Małgorzata Pleśniar
Korektor Karol Dziadas
Łamanie Edward Wilk

Copyright © 2017 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3151-5
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3152-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo.us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 13,5. Ark. wyd. 10,5.
Papier Alto 80 g. vol. 1.5. Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław